

В.В. Єфімов

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу положень законодавства щодо забезпечення державної таємниці в оперативно-розшуковій діяльності, визначенню основних напрямів та порівняння них з аналогічним законодавством держав СНД, формуванню основних ідей щодо вдосконалення досліджуваної сфери.

Ключові слова: *державна таємниця, забезпечення державної таємниці, оперативно-розшукова діяльність, відомості, що належать до державної таємниці.*

Статья посвящена анализу положений законодательства в отношении обеспечения государственной тайны в оперативно-розыскной деятельности, определению основных направлений и сравнению их с аналогичным законодательством государств СНГ, формированию основных идей совершенствования исследуемой сферы.

Ключевые слова: *государственная тайна, обеспечение государственной тайны, оперативно-розыскная деятельность, сведения, которые относятся к государственной тайне.*

The article is devoted the analysis of positions of legislation in regard to providing of state secret in operative-search activity, to determination of basic directions and comparison them with the analogical legislation of the states of the CIS, to forming of basic ideas of perfection of the probed sphere.

Keywords: *state secret, providing of state secret, operative-search activity, information which behave to the state secret.*

Постановка проблеми. Період соціально-економічних, політичних та інших реформ у нашій державі спровокував якісні зміни в сучасній криміногенній ситуації в Україні як за масштабами злочинних проявів, так і за ступенем її руйнівного впливу на розвиток суспільства, побудову правової держави, забезпечення конституційних прав і свобод людини тощо.

Імовірність викриття злочинної діяльності, як би вона не була замаскована, спонукає організовані злочинні формування вишукувати шляхи й засоби свого захисту, вживати заходів, що виключають пряме втручання в їхню протиправну діяльність правоохоронних органів. Мають місце випадки, коли лідери організованих злочинних формувань намагаються схилити до співробітництва працівників правоохоронних органів, використовуючи компрометуючі матеріали, підкуп, також застосовуються залякування, дискредитація і найбільш жорст-

токий захід – фізичне знищення працівників або їх близьких, родинних, дружніх, інших зв'язків.

Дуже небезпечною для органів внутрішніх справ є протиправна діяльність організованих злочинних формувань, спрямована на викриття сил і засобів органів внутрішніх справ, виявлення запланованих і оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), що вже проводяться, слідчих дій, створення всіляких завад при їхньому здійсненні, а також вироблення контрзаходів, спрямованих на зрив здійснення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності взагалі.

Мають місце випадки, коли якимось чином спеціальні документи, які безпосередньо регламентують організаційні основи оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) правоохоронних органів, надходять до відкритих джерел засобів масової інформації, що дискредитує діяльність правоохоронної системи. До того ж треба мати на увазі, що статус України як багатой на природні ресурси держави активізує розвідувальну діяльність іноземних спеціальних служб стосовно нашої країни, спрямовану на заволодіння військовими, економічними та науково-технічними секретами; проникнення у державні установи, на важливі стратегічні об'єкти; отримання інформації, що становить державну таємницю, тощо. Особливо актуальним постає забезпечення правопорядку та національної безпеки під час проведення Євро – 2012. Більшість спеціальної літератури, що розглядає зазначені питання, мають гриф секретності, але їх положення в даній статті не використовуються. Більш того, на нашу думку, існує велика необхідність ознайомлення з цією проблемою широкого кола осіб, не тільки тих, які мають допуск до державної таємниці, що надасть можливість підвищити пильність громадян, громадську свідомість у сфері охорони державної таємниці.

Аналіз публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання, що пов'язані із визначенням проблем забезпечення збереження державної таємниці при проведенні оперативно-розшукової діяльності, постійно знаходяться в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Різні аспекти цієї проблеми досліджували такі науковці та практики, як В.Ю. Артемов, С.Л. Бервенко, А.В. Білий, В.Г. Грищенко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, І.М. Зубач, О.В. Кириченко, О.М. Ключев, Д.В. Куценко, В.П. Меживой, В.В. Макаренко, П.В. Матвієнко, А.І. Марущак, В.А. Ніколайчук, О.В. Новиков, О.І. Нізельник, Пчолкін В.Д.; С.П. Пекарський, С.А. Панасюк, І.О. Попов, Е.В. Рижков, О.М. Роїна, Г.С. Севрюгова, Б.В. Стрілець, В.О. Черков, М.Ю. Черкова, М.М. Юнаков, Г.О. Шлома та ін. Однак зазначені питання досліджені недостатньо глибоко, підтвердженням чому є висока кількість кримінальних справ, порушених стосовно витоку таємної інформації у сфері правоохоронної діяльності [4, с. 7-11].

Метою цієї статті є дослідження питань, пов'язаних із визначенням проблем забезпечення збереження державної таємниці при проведенні оперативно-розшукової діяльності, та надання рекомендацій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі оперативно-службової діяльності працівники органів внутрішніх справ, особливо оперативних підрозділів, мають справу з інформацією, яка не підлягає широкому розголошенню. Ця інформація стосується окремих форм, методів, прийомів і результатів діяльності органів внутрішніх справ щодо вирішення завдань боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку й віднесена законодавством до категорії державної таємниці.

Стаття 1 Закону України «Про державну таємницю» визначає державну таємницю (далі також – секретна інформація) як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього. Інформація вважається державною таємницею з часу опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, до якого включена ця інформація, чи зміни до нього у порядку, встановленому цим Законом [1].

Стаття 8 цього закону визначає інформацію, що може бути віднесена до державної таємниці. У сфері державної безпеки та охорони правопорядку це інформація: про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»; про систему урядового та спеціального зв'язку; про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії; про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання; про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання; про організацію режиму секретності в органах державної влади, орга-

нах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці; про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації; про результати перевірок, здійснюваних згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів дізнання, досудового слідства та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер; про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до категорій, зазначених у частині першій цієї статті, і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України.

Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Не належить до державної таємниці інформація: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; про факти порушень прав і свобод людини і громадянина; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб; інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена.

У ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності [3].

Відповідно до ч. 10 ст. 9 Закону про ОРД забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, нерозкриті злочини або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України [3].

Підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду. У місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Відповідно до ч. 12 ст. 9 Закону про ОРД одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані внаслідок оперативно-

розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами, зберігаються до 5 років [3].

Відповідно до ч. 13 ст. 9 Закону про ОРД не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини [3].

Цікавим в аспекті нашого дослідження є прийнятий на десятому пленарному засіданні міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД в 1997 р. рекомендаційний документ – Модельний закон про оперативно-розшукову діяльність держав – учасниць СНД [5]. Не виключено, що згодом цей документ може певною мірою вплинути на уніфікацію внутрішньодержавного законодавства країн СНД. У ст. 12 цього Закону визначається захист відомостей про проведення оперативно-розшукової діяльності. Відомості щодо використання при проведенні негласних оперативно-розшукових заходів сил, засобів, планів й результатів ОРД, про осіб, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, про штатних негласних співробітників, які здійснюють ОРД, про осіб, що співпрацюють з ними на конфіденційній основі, а також про організацію і тактику проведення ОРЗ складають державну таємницю й підлягають захисту в порядку, передбаченому національним законодавством. Оприлюднення відомостей про осіб, які сприяють викриттю організованого злочинного угруповання, про штатних негласних співробітників органів, що здійснюють ОРД, а також про осіб, які співпрацюють на конфіденційній основі, може бути здійснено лише за їх власною згодою в письмовій формі та у випадках, передбачених національним законодавством. Судовий чи прокурорський дозвіл на право проведення оперативно-розшукового заходу й матеріали, які стали підставою для такого рішення, зберігаються тільки в органах, що здійснюють ОРД. Оперативно-службові документи, що відображають результати ОРД, можуть бути представлені органу дізнання, слідчому, судді, іншим органам, що здійснюють ОРД, в порядку і випадках, які встановлені національним законодавством.

Аналогічно до Модельного закону про ОРД сформульовані положення забезпечення державної таємниці в ОРД в законах Російської Федерації (стаття 12 «Захист відомостей про органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність») та республіки Беларусь (стаття 17 «Захист відомостей про оперативно-розшукову діяльність») [9, с. 144; 346-347].

Закон про ОРД, зазначивши в ст. 1, 6, 7, 8, 10, що матеріали ОРД можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства, не містить жодної норми, яка б визначала порядок надання таких матері-

алів оперативними підрозділами суб'єктам кримінального процесу. До того ж і в чинному КПК України немає спеціальної норми, яка б встановлювала такий порядок [10, с. 292-293].

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що практична діяльність оперативних працівників ОВС, яким надано право проводити оперативно-розшукову діяльність, невідривно пов'язана з використанням інформації, яка становить державну або службову таємницю, складанням, зберіганням і використанням документів, що містять таку інформацію.

Захист державної таємниці забезпечується сукупністю правових і організаційних засобів, безпосередньо практичною реалізацією принципів конспірації, поєднанням гласних і негласних заходів в оперативно-розшуковій діяльності, обмеженням на представлення відомостей об'єктам, щодо яких проводиться оперативно-розшукова діяльність, про отримання щодо них інформації оперативними підрозділами, але з дотриманням положень закону «Про інформацію» [2], а також вимог конспірації, при умові виключення самої можливості розголошення державної таємниці.

Захист відомостей, що належать до державної таємниці у сфері ОРД, також забезпечується чітко визначеним законом порядком допуску та доступу осіб до таких відомостей. У зв'язку з допуском до державної таємниці на працівників ОВС покладаються певні обов'язки – загальні та спеціальні. Загальні обов'язки поділяються на дві групи: перша передбачає вимоги, для додержання яких працівники ОВС мають виконувати активні позитивні дії із забезпечення режиму секретності і конспірації; друга – обов'язки у формі правових зобов'язань, спрямованих на необхідність утримання від певних дій, що можуть спричинити відтік секретних відомостей, втрату секретних документів або завдати іншої шкоди охороні державної таємниці.

На керівників оперативних підрозділів ОВС покладена персональна відповідальність за забезпечення належного додержання режиму секретності у підпорядкованих їм підрозділах, за своєчасну розробку та практичне здійснення заходів захисту державної таємниці від витoku та розголошення.

Крім цього, на керівників оперативних підрозділів покладено обов'язок здійснення нарад із режиму секретності та контролю за додержанням режиму секретності у відповідному підрозділі, що здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Спеціальні нормативні акти передбачають диференційовану відповідальність за порушення вимог режиму секретності. Ми визнали, що загроза цих порушень об'єктивно велика і має суспільну небезпеку. Законом України «Про державну таємницю» визначені підстави юридичної відповідальності за недотримання державної таємниці. Особи, винні у порушенні вимог режиму секретності, несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Бібліографічні посилання

1. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. // ВВР. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. // ВВР. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. // ВВР. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. *Панасюк С.А., Ніколайчук В.А., Стрілець Б.В., Попов І.О.* Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» станом на 01.05.2011 р. / За заг. ред. Мацюка В.Я. – К., 2011.
5. Об оперативно-розыскной деятельности: Модельный закон: Принят на XX пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ (пост. № 10-12 от 6 декабря 1997 г.) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – М., 1998. – № 16. – С. 222-240.
6. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440.
7. *Северюкова Г.С.* Особливості секретного діловодства під час оперативно-розшукової діяльності // Бюлетень з обміну досвідом. – 2008. – № 175. – С. 168-174.
8. Режим секретності в ОВС: Навч. посіб. для курсантів та слухачів навч. закладів системи МВС. – Донецьк, 2010.
9. Оперативно-розшукова діяльність та додержання державної таємниці в країнах СНД: Зб. законів про оперативно-розшукову діяльність та державну таємницю / Уклад.: Кириченко О.В., Зубач І.М., Новиков О.В та ін. – К., 2008.
10. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Харків, 2007.
11. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учеб. / Под ред. К.К. Горяинова, Г.К. Синилова. – М., 2009.

Надійшла до редакції 07.12.2011

Д.Г. Казначеев

кандидат юридичних наук

С.В. Обшалов

кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.985

ОТРИМАННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Розглянуто основні теоретичні та практичні положення, що регламентують проведення оперативно-розшукових заходів, застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності при отриманні та використанні інформації при розкритті та розслідуванні торгівлі людьми.

Ключові слова: *оперативна інформація, інформація, інформаційне забезпечення, банк даних, використання.*

Рассмотрены основные теоретические и практические положения, регламентирующие проведение оперативно-розыскных мероприятий, применение сил и средств оперативно-розыскной деятельности при раскрытии и расследовании торговли людьми.